

Μερικοί Τούρκοκύπριοι βυρσοδέψες συνέχισαν να εργάζονται στο κατεχόμενο, βόρειο τμήμα της Κύπρου, όχι πια με τον παραδοσιακό τρόπο αλλά χρησιμοποιώντας χρώμιο και άλλα χημικά προϊόντα. Στη Λάρνακα τα δύο μεγάλα βυρσοδέψεία καταστράφηκαν ολοσχερώς, ενώ το τελευταίο εργοστάσιο της Λεμεσού έκλεισε με την ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το 2004. Στη Λευκωσία παραμένει η τελευταία επιχείρηση, δεν κατεργάζεται, όμως, τα δέρματα όπως στο παρελθόν.

Στο βιβλίο αυτό παρουσιάζονται διαχρονικά και διεξοδικά όλες οι πτυχές της κυπριακής βυρ-

σοδεψίας, με την οποία εμπλέκονται όχι μόνο η τεχνική και η τέχνη, αλλά και θέματα οικονομίας και πολιτικής, κοινωνικής ανάπτυξης, υγείας, περιβάλλοντος, επίσης όψεις της καθημερινής ζωής, ήθη και αξίες της κυπριακής κοινωνίας. Με τα δεδομένα αυτά, παρά το εξειδικευμένο θέμα του, το βιβλίο παρουσιάζει γενικότερο ενδιαφέρον και απευθύνεται σε ευρύτερο κοινό.

Η μελέτη είναι γραμμένη στην αγγλική γλώσσα για να είναι προσιτή διεθνώς, διατηρεί, όμως, και διασώζει την πολύτιμη ορολογία της κυπριακής διαλέκτου.

Άννα Λαμπράκη

SIR KENNETH DOVER (1920-2010)

— Ένας φιλέλληνας που έφυγε

Προσωπογραφία του Σερ Κέννεθ Ντόβερ, Colin Dunbar. Λάδι σε καμβά, 2006.

Στις 7 Μαρτίου ο Σερ Κέννεθ Ντόβερ, ένας από τους σπουδαιότερους κλασικούς φιλόλογους του δεύτερου μισού του 20ού αιώνα, πέθανε στη Σκωτία σε ηλικία 89 ετών. Κατεξοχήν ελληνιστής, είχε συνδέσει το όνομά του με τη μελέτη της αρχαιοελληνικής γραμματείας και κοινωνίας – ιδίως της κλασικής περιόδου. Κέννας μελετητής του Θουκυδίδη, του Λυσία και των άλλων πεζογράφων, του Αριστοφάνη και εν γένει της καθημερινής ηθικής της αρχαϊκής και κλασικής ελληνικής κοινωνίας δεν μπορεί να μην έχει νιώσει ευγνωμοσύνη για την εμβριθή του γνώση και την απaráμιλλη οξυδέρκεια.

Γεννήθηκε στις 11 Μαρτίου 1920 στο νότιο Λονδίνο σε μια μεσοαστική οικογένεια. Ένα είδος «παιδί-θαύμα», διάβαζε από τα τρία του χρόνια και πολύ σύντομα απολάμβανε τους αισώπειους μύθους, οι οποίοι του ενεφύσησαν, καθώς σημείωσε στην αυτοβιογραφία του, *Marginal Comment* (Λονδίνο 1994), τις πρώτες του ηθικές αξίες. (Αργότερα ενστερνίστηκε, κατά τα λεγόμενά του, τις αξίες των Στωικών, ιδίως την απαίτησή τους για υπηρεσία για το αγαθό της κοινωνίας.) Όταν σε ηλικία 12 ετών πρωτοφοίτησε στο St Paul's School (που ιδρύθηκε το 1509 ουσιαστικά ως σπουδαστήριο της κλασικής φιλολογίας) «ερωτεύθηκε», όπως δήλωσε στο *Marginal Comment*, τα αρχαία ελληνικά, μια «ιστορία αγάπης» που δεν τέλειωσε ποτέ.

Η αγάπη αυτή συνδυάστηκε με την πρόωμη

του επίδοση στην ιστορική γλωσσολογία: στα 13 του συνέταξε μια βασική γραμματική των Βουσμάνων της Αφρικής. (Αντίθετα, τη λεγομένη δομική γλωσσολογία της δεκαετίας του '60 και '70 την έβρισκε ανιαρή.) Μαθητής ακόμη, στράφηκε επίσης στις γλώσσες της Μελανησίας του Δυτικού Ειρηνικού, τις οποίες κατείχε. Η συγκριτική αυτή γλωσσολογική προπαιδεία ήταν εμφανής και όταν πολύ αργότερα διάβαζε, με άνεση, όπως θυμάμαι, δημόδια ελληνικά παραμύθια και τραγούδια (κυρίως αποκριατικά και γαμήλια) που ενίοτε διόρθωνε κατά τα πρότυπα της φιλολογικής έκδοσης!

Στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης (Balliol College) σπούδασε κλασική φιλολογία με θρυλικούς δασκάλους όπως τον J.D. Denniston και τον Γερμανοεβραίο Eduard Fraenkel. Ο τελευταίος υπήρξε μαθητής του πατέρα της κλασικής φιλολογίας Wilamowitz. Ήταν ο Fraenkel ο οποίος μύπησε τον Ντόβερ και ολόκληρη την Οξφόρδη στη μέθοδο του «σημναρίου». Από τον πρόσφυγα αυτόν φιλόλογο ο φοιτητής Ντόβερ έμαθε κάτι το οποίο θέλησε με τη μετέπειτα έρευνα και διδασκαλία του να αναδείξει: «Οι Έλληνες και οι Ρωμαίοι δεν ήταν ενδιαφέροντες γείτονες που επισκέπτονται την ενορία για τσάι και διασκεδάζουν τους καλεσμένους απαγγέλλοντας αποσπάσματα από τα ποιήματά τους», όπως έλεγε. Οι Έλληνες – και οι Ρωμαίοι – ήταν ανοίκειοι αλλά και παρόμοιοι με μας και έπρεπε

πάντα να τους καταλάβουμε με τους δικούς τους όρους και δη ως ζωντανούς ανθρώπους.

Το 1940, ο εικοσάχρονος Ντόβερ διέκοψε τις σπουδές του για να υπηρετήσει, έως το 1945, ως αξιωματικός του πυροβολικού στην Αίγυπτο και εν συνεχεία στην Ιταλία. Είχε δε ήδη θαυμάσει τους σύγχρονους Έλληνες, ιδίως στην επαρχία, όταν επισκέφθηκε για πρώτη φορά την Ελλάδα το 1938. Κατέθεσε με ρεαλισμό τις εντυπώσεις του από το ταξίδι του στην αυτοβιογραφία του πολλά χρόνια αργότερα: «Αυτοί οι άνθρωποι ήταν σκληροτράχηλοι, βίαιοι, εριστικοί, ολοζώντανοι, γενναιόδωροι, ειλικρινείς, φιλόξενοι και ευσεβείς. Δεν εξεπλάγην όταν ο στρατός τους τσάκισε το ιταλικό μέτωπο στην Αλβανία το 1940, σαν λύκοι που απωθούσαν κατοικίδια σκυλάκια».

Επέστρεψε στην Οξφόρδη το 1945 και δύο χρόνια αργότερα αποφοίτησε με «άριστα». Το 1948 εξελέγη μόνιμος εταίρος (fellow) στο Κολλέγιο Balliol. Έκτοτε εργάστηκε ως «επαγγελματίας μελετητής» της αρχαιοελληνικής φιλολογίας και ιστοριογραφίας, έχοντας επιλέξει, όπως φαίνεται, να μην ασχοληθεί με τη λατινική φιλολογία. Το 1955, σε ηλικία 35 ετών, εξελέγη τακτικός καθηγητής της αρχαιοελληνικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο St Andrews της Σκωτίας. Δάτρης του σκωτσέζικου τοπίου και ριζικά πολέμιος του καθωσπρετισμού της Μπτέρας Αγγλίας και ιδίως της Οξφόρδης αποποιήθηκε πέντε χρόνια αργότερα τη Βασιλική Έδρα της Ελληνικής Φιλολογίας που του προσφέρθηκε στην Οξφόρδη. Αν την είχε δεχθεί, θα διαδεχόταν τον μέγαν E.R. Dodds. (Τελικά την έδρα κατέλαβε ο Hugh Lloyd-Jones.)

Στη Σκωτία, στο διάστημα 1967-69, ενώ η Γαλλία συγκλονιζόταν από φοιτητικές ταραχές, ο Ντόβερ υιοθέτησε την πρακτική της διανομής ερωτηματολογίου στους φοιτητές οι οποίοι παρακολουθούσαν τις παραδόσεις του. Και στην Οξφόρδη, στην οποία επέστρεψε το 1975 ως πρόεδρος του Κολλεγίου Corpus Christi, εξακολουθούσε να διδάσκει, να επιβλέπει διδακτορικές διατριβές και να εφαρμόζει τη διδακτική μέθοδο του ερωτηματολογίου.

Η δεύτερή του οξφορδιανή περίοδος σφραγίστηκε, μεταξύ άλλων, από τη συγγραφή ενός τολμηρού, σχεδόν ασύλληπτου για την εποχή του βιβλίου. Στο πολύκροτο και κλασικό, πλέον, πόνημα *Greek Homosexuality* (Λονδίνο 1978) πραγματεύθηκε με επιστημονική νηφαλιότητα το κοινωνικό και εικαστικό φαινόμενο της αρ-

χαιοελληνικής παιδευασίας. Χωρίς το βιβλίο αυτό θα ήταν σήμερα αδιανόητη η διερεύνηση της σεξουαλικής συμπεριφοράς των αρχαίων Ελλήνων και της ηθικής προβληματικής τους περί τον έρωτα.

Ο Ντόβερ φάνηκε ανορθόδοξος και τολμηρός και κατά τη δεκαετία του '80 στην Οξφόρδη. Αψηφώντας την παράδοση βάσει της οποίας το Πανεπιστήμιο αυτό αναγόρευε σε επίτιμο διδάκτορα κάθε πρωθυπουργό που ήταν και απόφοιτός του, ήταν ο μόνος πρόεδρος κολλεγίου ο οποίος υπέγραψε το 1985 την προσφυγή κατά της αναγόρευσης της κυρίας Thatcher. Η στάση του οφειλόταν κυρίως στο γεγονός ότι η κυβέρνηση είχε περικόψει την οικονομική στήριξη προς τις ανθρωπιστικές επιστήμες στα πανεπιστήμια. Δεν μπορούσε μια τέτοια κυβέρνηση –κατά τον Ντόβερ– να περιμένει επιβράβευση από ένα από τα θύματά της. Εν τέλει η πρωθυπουργός δεν έγινε επίτιμος διδάκτωρ της Οξφόρδης και ο Ντόβερ δέχθηκε τα πυρά μερίδος του βρετανικού τύπου.

Αυτός ο ευπατριδής της φιλολογίας, ο οποίος, όπως θυμάμαι, ντύθηκε με κοστούμι για να επισκεφθεί ένα πομακοχώρι της Ροδόπης την άνοιξη του 1995, εμπνεόταν ιδιαίτερα από τον λαϊκό πολιτισμό της νεότερης Ελλάδος. Το εσώφυλλο του βιβλίου του *Aristophanic Comedy* (1972), έργου αναφοράς ακόμη και σήμερα, έχει τη φωτογραφία ενός Έλληνα χωρικού που κρατάει ένα ζωντανό πρόβατο στους ώμους του. Στη λεζάντα ο συγγραφέας σημειώνει: «Αναλογιζόμενοι την έκφραση στο πρόσωπο αυτού του χωρικού, καταλαβαίνουμε καλύτερα το ακροατήριο του Αριστοφάνη». Ο σερ Κέννεθ Ντόβερ αφιέρωσε όλη τη ζωή του στη μελέτη του αρχαιοελληνικού κόσμου και ιδιαίτερα της γλώσσας και της λογοτεχνίας του. Όπως καταλήγει με τη χαρακτηριστική του μετριοπάθεια στην αυτοβιογραφία του: «Ο λόγος που επιβάλλει τη μελέτη της αρχαίας ελληνικής είναι ότι πρόκειται για έναν ιδιαίτερα ενδιαφέροντα και αξιόλογο κλάδο της ανθρώπινης ιστορίας... Αν ενδιαφέρεσαι αρκετά για το τι λέγεται σε μια άλλη γλώσσα, θα φροντίσεις να τη μάθεις για να μην είσαι στο έλεος των μεταφραστών».

Ιωάννης Πετρόπουλος
Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής
Φιλολογίας Δημοκρίτειο Παν/μιο Θράκης,
Διευθυντής Κέντρου Ελληνικών Σπουδών
του Παν/μίου Harvard